

MEĐUGENERACIJSKA SOLIDARNOST U KONTEKSTU PRISILNIH MIGRACIJA: IMPLIKACIJE EKONOMSKE ZAVISNOSTI I PSIHOLOŠKOG PRITISKA ZA SOCIJALNI RAD

ANJA MARKOVIĆ¹

Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka, Republika Srbija

Sažetak: Prisilne migracije, izazvane ratnim sukobima i ekonomskim krizama, u značajnoj meri remete tradicionalne obrasce međugeneracijske solidarnosti. Mladi i deca koja napuštaju zemlje pogođene krizama suočavaju se sa višestrukim izazovima, od izloženosti nasilju i traumatizaciji tokom iregularnih migracija, do poteškoća u integraciji u zemlji destinacije i problema u mentalnom zdravlju. Dodatni psihološki pritisak predstavlja im očekivanje da finansijski obezbede porodice koje ostaju u zemlji porekla, a koje često ostaju bez institucionalne podrške i mogućnosti za samostalnu egzistenciju. Usled hitne potrebe za prihodima, mladi migranti pretežno prihvataju niskokvalifikovane i teške fizičke poslove, što umanjuje njihove mogućnosti za lični profesionalni razvoj, kao i dugoročnu socioekonomsku stabilnost. Cilj ovog rada je dublje razumevanje posledica prisilnih migracija na međugeneracijsku solidarnost, kao i davanje preporuka za unapređenje socijalnih politika koje bi doprinele dugoročnoj društvenoj stabilnosti. Poseban fokus je stavljen na ulogu socijalnih radnika u pružanju podrške mladim migrantima kroz obrazovne, integracione i psihosocijalne intervencije.

Ključne riječi: *prisilne migracije, međugeneracijska solidarnost, socijalni rad, deca i mladi u riziku*

¹ E-mail kontakt: anja.markovic@fpn.bg.ac.rs

Abstract: Forced migration, driven by armed conflicts and economic crises, significantly disrupts traditional patterns of intergenerational solidarity. Young people and children who leave crisis-affected countries face multiple challenges ranging from exposure to violence and traumatization during irregular migration to difficulties in integration in the destination country and mental health problems. An additional psychological burden stems from expectations that they will provide financial support to family members who remain in the country of origin, where institutional support and opportunities for independent livelihood are often lacking. Due to the urgent need for income, young migrants predominantly engage in low-skilled and physically demanding jobs, which limits their opportunities for personal and professional development as well as their long-term socioeconomic stability. The aim of this paper is to deepen the understanding of the effects of forced migration on intergenerational solidarity and to offer recommendations for improving social policies that could contribute to long-term social stability. Particular attention is given to the role of social workers in supporting young migrants through educational, integration, and psychosocial interventions..

Keywords: *forced migration, intergenerational solidarity, social work, children and youth at risk.*

Uvod

Pojam prisilnih migracija prisutan je u naučnoj literaturi još od Konvencije Ujedinjenih nacija o statusu izbeglica iz 1951. godine. Konvencija definiše izbeglicu kao osobu koja je napustila svoju zemlju iz straha od progona i koja ne može da uživa zaštitu države čiji je državljanin (UNHCR, 2001). Kao i sve druge migracije stanovništva, i prisilne migracije uslovljene su kombinacijom ekonomskih, političkih, socijalnih i ekoloških faktora (Žegarac i sar., 2021). U ovom radu fokus je na ekonomskim faktorima kao što su siromaštvo i nezaposlenost u zemlji porekla, socijalnim faktorima koji se odnose na očekivanja porodice i zajednice, kao i političkim faktorima koji uključuju nestabilnost i ratne sukobe.

Usled globalizacije, gotovo svaka država na svetu ima iskustvo prisilnih migracija, kao zemlja porekla, tranzita ili destinacije. Međutim, sistemski odgovori na ovo pitanje su često fragmentarni i nedovoljno koordinisani čak i u razvijenim društvima (Lester, 2005). Prema poslednjim podacima UNHCR-a (2024), u svetu je prisilno raseljeno više od 123 miliona ljudi, što predstavlja rekordan broj od kada se vodi ova evidencija. Ovde spadaju interno raseljena lica, izbeglice, tražioci azila i druge osobe kojima je potrebna međunarodna zaštita, dok se palestinske izbeglice vode kao posebna kategorija. Većina prisilno raseljenih (oko 73%) nalazi se u državama niskog i srednjeg ekonomskog statusa (UNHCR, 2024). Ove zemlje često su preopterećene brojem migranata i, s obzirom na ekonomske i institucionalne ograničenosti, ne mogu da odgovore na njihove osnovne potrebe niti da razviju efikasne programe podrške i integracije. Migranti stoga često nastavljaju put ka razvijenim zapadnim zemljama u potrazi za sigurnošću i boljim životnim uslovima.

Cilj ovog rada je da se istraži na koji način prisilne migracije utiču na obrasce porodičnih odnosa i međugeneracijske solidarnosti, sa posebnim fokusom na položaj i iskustva dece i mladih. Posebno se razmatra kako pritisci porodice, kulturne norme i ekonomske teškoće oblikuju međugeneracijske odnose i rizike kojima su mladi migranti izloženi, uključujući preranu odgovornost, emocionalno opterećenje i zloupotrebu dečijeg rada.

Rad ima za cilj i da istakne mogućnosti socijalnog rada u pružanju podrške migrantima, kroz pristup koji integriše savetodavni rad, porodičnu podršku i zagovaranje sistemskih promena. Strukturalno, rad je podeljen u tri tematske celine. U prvom poglavlju se istražuju obrasci porodične solidarnosti u kontekstu prisilnih migracija i kako ona istovremeno može predstavljati izvor podrške, ali i psihološkog pritiska. Drugo poglavlje razmatra posledice preranog odrastanja dece u migracijama, porodičnih očekivanja i ekonomskih pritiska, uz poseban osvrt na rizik dečijeg rada i izostanak sistemske zaštite. Treće poglavlje ispituje mogućnosti profesionalnog delovanja socijalnih radnika u cilju zaštite ove grupe na tri nivoa, kao i pojedinačne oblasti u kojima je njihova podrška potrebna: mentalno zdravlje, socioekonomska i pravna pomoć. Metodološki okvir ovog rada zasniva se na kritičkom pregledu relevantne međunarodne i domaće literature i istraživanja iz oblasti prisilnih migracija, međugeneracijske solidarnosti i socijalnog rada. Rad pruža analitičku perspektivu za sagledavanje međusobne povezanosti ovih pojmova i njihovog značaja za nauku socijalnog rada. U radu se ukazuje na istraživačku prazninu u razumevanju specifičnog oblika međugeneracijske solidarnosti u kontekstu prisilnih migracija i njenih implikacija za praksu socijalnog rada. Takođe, rad pruža teorijsku osnovu za dalja empirijska istraživanja, kao i smernice za unapređenje profesionalne prakse.

Međugeneracijska solidarnost i migracije

Migracije duboko utiču na obrasce međugeneracijske solidarnosti, menjajući uloge, očekivanja i oblike podrške među članovima porodica koje su fizički razdvojene. Patrijarhalne vrednosti, kultura i religija dece i mladih u prisilnim migracijama sa sobom donose i snažan osećaj obaveze prema porodici. Pomagači u jednom istraživanju (Marković, 2023) navode da dečaci iz Avganistana crpe osećaj ponosa i identiteta iz svoje kulture, koja im daje jasne smernice ponašanja i podelu porodičnih uloga. Novi kontekst u zemlji destinacije deci i mladima otvara mogućnosti i nove vrednosti kao što su individualizam i visoko obrazovanje, ali deca mogu ostati nedovoljno adaptirana na novu sredinu usled jakog kulturološkog okvira iz perioda pre migracija (Foner, 1997).

Tradicionalne vrednosti dece migranata dodatno se učvršćuju iskustvima diskriminacije i socijalne isključenosti, te porodicu doživljavaju kao sigurno utočište, čak i kada ona to realno nije (Foner, 1997). Roditelji tako nastavljaju da obnavljaju i prenose predmigracione vrednosti i norme na decu, kako bi se očuvala solidarnost i obezbedila podrška porodici u zemlji porekla (Nauck, 2007).

Studije pokazuju visoku međugeneracijsku solidarnost u migrantskim porodicama u Evropi (Bordone & de Valk, 2016). Pokazalo se da je materijalno orijentisan tip podrške češći među migrantskom grupom, dok je nematerijalni tip podrške u vidu saveta karakterističniji za nemigrantske porodice (Baykara-Krumme, 2008).

Transnacionalno življenje može predstavljati rizik za očuvanje porodične kohezije, ali i kada dete usvoji delove prozapadnih vrednosti, ono najčešće i dalje teži da ispuni očekivanja i potrebe roditelja kroz finansijsku podršku (Baykara-Krumme & Fokkema, 2019). Pošto su institucionalni sistemi podrške često nedostupni, porodica i etnička zajednica ostaju glavni izvor podrške. „Sidro“ koje sprečava migrante da iskoriste pun potencijal mogućnosti u zemljama destinacije često je upravo transnacionalna briga za članove porodice u zemlji porekla (Halfacree, 1995). Postoje i jasna društvena očekivanja o načinu na koji se ta briga treba sprovoditi, takozvane „ideologije brige“ (Dowling, 2021).

Uloga srodstva, zajedničkog porekla i etničke pripadnosti od ključnog je značaja za stvaranje socijalnih mreža migranata u zemlji destinacije. Teorija migracionih mreža pruža objašnjenja na koji način migranti stvaraju i održavaju društvene mreže sa porodicom, prijateljima i svojom etničkom grupom u zemlji porekla, kao i u zemlji destinacije (Castles, Haas & Miller, 2014). Ove mreže predstavljaju specifičan oblik socijalnog kapitala uz pomoć kojeg migranti mogu pristupiti resursima u zemlji destinacije (Massey et al, 1998).

Migracione mreže tako imaju značajnu ulogu u ublažavanju ekonomskih, društvenih i psiholoških troškova i rizika migracije, istovremeno povećavajući verovatnoću za uspešnost procesa migracije (Castles, Haas & Miller, 2014).

Migrantske zajednice postepeno formiraju sopstvenu društvenu i ekonomsku infrastrukturu, koja ima svoje koristi od priliva nove radne snage (Krissman, 2005).

Usled nedovoljno regulisanih migracija, deca i mladi postaju zavisni od drugih migranata i mogu se naći u riziku od eksploatacije, slabo plaćenih fizičkih poslova i nedovoljno prilika za obrazovanje i profesionalni razvoj (Marković, 2023). Ovakvi uslovi, uz kontinuiranu obavezu finansijske pomoći porodici u zemlji porekla, predstavljaju psihološki pritisak za mlade migrante što može rezultirati i dugoročnim problemima u mentalnom zdravlju.

Mnogi autori razvili su različite tipologije odnosa roditelja i dece na osnovu dimenzija solidarnosti, ali transnacionalne porodice u kojima roditelji ostaju u zemlji porekla predstavljaju poseban slučaj. Istraživanje Santosa i saradnika (2024) jedno je od prvih koje uključuje koncept ambivalencije i ukazuje da se pozitivni i negativni aspekti solidarnosti mogu javljati istovremeno. U migrantskim porodicama moguće je istovremeno postojanje visokog nivoa solidarnosti i visokog nivoa konflikta (Bengtson et al, 2000). Ambivalencija, kao istovremena potreba za autonomijom i povezanošću (Lüscher & Hoff, 2013), deluje i kao regulator odnosa i kao katalizator promena u porodičnim odnosima (Albert et al, 2018).

Van Gaalen i saradnici (2010) nalaze da negativna ambivalencija posebno raste kod ćerki koje preuzimaju brigu o starim roditeljima. Žene su društveno i kulturološki uslovljene da preuzmu ulogu negovateljki, što postaje sve zahtevnije i teško uskladivo sa radnim obavezama. Istraživanje Santosa i saradnika (2024) takođe pokazuje da migranti koji se uspešno integrišu u zemlji destinacije imaju i stabilnije odnose sa porodicom u zemlji porekla. Nasuprot tome, migranti sa nižim nivoom akulturacije i iskustvom ratnih sukoba pokazuju veću ambivalentnost i slabiju solidarnost (Yagmurlu & Sanson, 2009). Funkcionalna solidarnost, koja uključuje finansijsku podršku, u tom smislu predstavlja faktor rizika za pojavu ambivalentnih odnosa.

Proces akulturacije, usvajanje prozapadnih vrednosti i protok vremena dodatno oblikuju ambivalenciju, pa je važno da stručna podrška u radu sa migrantskim porodicama bude usmerena i na razvoj zdravih porodičnih odnosa. Istraživanja potvrđuju da su snažne mreže socijalne podrške ključne za smanjenje ambivalentnosti i očuvanje porodične stabilnosti (Helliwell & Putnam, 2005).

Iz navedenog možemo zaključiti da je međugeneracijska solidarnost u kontekstu prisilnih migracija može biti zaštitni faktor i mehanizam preživljavanja, ali može biti i izvor pritiska i konflikata. Razumevanje ovih složenih odnosa ključno je za oblikovanje politika, podrške i intervencija socijalnog rada koje prepoznaju transnacionalne porodice kao specifičnu ranjivu kategoriju.

Specifični rizici mladih u kontekstu prisilnih migracija

Mladi u prisilnim migracijama predstavljaju jednu od najugroženijih grupa, jer su izloženi rizicima u zemlji porekla, na putu, kao i u zemlji destinacije. Neki od ovih rizika su različiti oblici nasilja, zloupotrebe, kidnapovanje, diskriminacija, rasizam i dugoročno isključenje iz obrazovnog sistema (Žegarac i sar., 2021). Svi ovi rizici na decu i mlade mogu ostaviti dugoročne posledice na mentalno zdravlje i ometati njihovo normalno funkcionisanje (Masten, 1994). Mi ćemo se u ovom delu fokusirati na one rizike koji su direktno vezani sa osećajem pritiska i odgovornosti za porodice u zemlji porekla.

U kulturama iz kojih potiču, posebno u arapskoj kulturi, adolescenti se često posmatraju kao odrasle osobe koje su spremne da preuzmu odgovornost za porodicu (Marković, 2023). Ovakva percepcija, u kombinaciji sa traumatskim iskustvima i socioekonomskim pritiscima, čini ih izuzetno ranjivim na niz rizika, od prerane uloge odraslih i psiholoških posledica, do ekonomske zloupotrebe i dečijeg rada.

Istraživanja pokazuju da se od dečaka u adolescentskom uzrastu često očekuje da preuzmu ulogu „glave porodice“ ukoliko otac nije prisutan, kao i da samostalno migriraju, pronađu posao i finansijski podrže porodicu (Marković, 2023).

Od devojčica se takođe očekuje preuzimanje odgovornosti u odsustvu roditelja, a u slučajevima kada deca putuju zajedno, starije dete preuzima brigu o mlađem. Prerano nametnute uloge odraslih mogu imati dugoročne posledice na razvoj ličnosti i mentalno zdravlje dece, naročito ako izostaje kontinuirana psihosocijalna podrška.

Deca su često fokusirana samo na proces preživljavanja i dolazak na sigurno, a problemi u mentalnom zdravlju mogu se javiti tek nakon dolaska u zemlju destinacije, kada dolazi do odloženog početka javljanja simptoma traume (Richter et al, 2018).

Pritisak porodice da dete što pre stigne u zemlju destinacije dodatno povećava rizike, jer deca, vođena osećajem odgovornosti, često ignorišu sopstvene potrebe i zdravlje. Zabeleženi su slučajevi da deca, iako bolesna ili povređena, nastavljaju put po hladnoći umesto da ostanu i ozdrave na smeštaju u zemljama destinacije. Rizik je i što usled nepoverenja porodice u institucije, ova deca često biraju da putuju uz pomoć krijumčara čime su dodatno ugrožena, radije nego da putuju uz podršku vladinih i nevladinih aktera (Marković, 2023).

U kontekstu prisilnih migracija izloženost zloupotrebi od dečijeg rada je velika. Same karakteristike prisilnih migracija mogu biti faktor rizika za izloženost dece zloupotrebi: nepoznavanje lokalnog jezika, nedostatak mreže podrške, nepoznavanje lokalnih pravnih normi, nejednak pristup obrazovanju i zdravstvenoj zaštiti (Braam, 2019; Marković, 2024). Prema Konvenciji Ujedinjenih nacija o pravima deteta (UN, 1989), države su obavezne da zaštite decu od ekonomskog iskorišćavanja i poslova koji ugrožavaju njihovo školovanje, zdravlje i razvoj, ali deca u prisilnim migracijama često ostaju nevidljiva za međunarodne i državne aktere.

Siromaštvo i egzistencijalna nesigurnost često navode porodice da dečiji rad posmatraju kao strategiju preživljavanja, gde usled hroničnog stresa roditelji ne mogu sagledati dugoročne negativne posledice po decu (Edmonds & Thevenon, 2019). U nekim zajednicama, dečiji rad je kulturološki prihvaćen i posmatra se kao deo socijalizacije i uvođenja u svet odraslih (Akilova, 2017).

Deca tako rad doživljavaju kao porodičnu odgovornost, ali su često usled ovog rada uskraćena za redovno školovanje i izložena zloupotrebama, od kojih je jedna od najtežih trgovina ljudima (Marković, 2024).

Pod pritiskom da obezbede sredstva za nastavak puta, mnoga deca prihvataju bilo kakve poslove, često teške i nebezbedne, pa čak i saradnju sa kriminalcima, što dodatno ugrožava njihovu bezbednost i razvoj. (Marković, 2023). Kao najznačajnije faktore zaštite, kojima socijalni radnici mogu doprineti, možemo izdvojiti pre svega obrazovanje, a zatim i informisanost o dečijim pravima, poznavanje jezika i razvoj kapaciteta za zaposlenje.

Specifični rizici mladih u prisilnim migracijama odražavaju složen odnos između kulturnih normi, porodičnih očekivanja i strukturnih prepreka. Preuzimanje uloge odraslih i izloženost dečijem radu nisu samo posledice siromaštva, već i izrazi međugeneracijske solidarnosti koja u kriznim okolnostima prerasta u teret i rizik po dobrostanje dece. Prepoznavanje ovih rizika ključno je za razvoj adekvatnih intervencija socijalnih radnika usmerenih na zaštitu dece, prevenciju eksploatacije i jačanje zdravih obrazaca porodičnih odnosa.

Međugeneracijska solidarnost i socijalni rad u prisilnim migracijama

Dok u stabilnim društvima međugeneracijska solidarnost često ima institucionalnu podršku kroz sisteme socijalne sigurnosti (zdravstveni, penzioni, sistem dugotrajne nege), u uslovima migracija i devastiranih državnih sistema, ona postaje pretežno porodična odgovornost. Upravo u tom kontekstu, socijalni rad može imati značajnu preventivnu i korektivnu ulogu u očuvanju međugeneracijske solidarnosti, kako bi se smanjili rizici od socijalne isključenosti, siromaštva i problema u mentalnom zdravlju koje proističu iz migracionog iskustva za članove ovih porodica.

Međugeneracijska solidarnost i prisilne migracije spajaju dva polja delovanja nauke i prakse socijalnog rada. Kako je izloženo u prethodnim poglavljima, postoje različiti pritisci i faktori rizika koji dodatno opterećuju ove ugrožene porodice.

Kako se za sada u velikoj meri procesi međugeneracijske solidarnosti odvijaju samostalno, u ovom poglavlju ćemo istražiti na koji način socijalni rad trenutno pruža podršku transnacionalnim porodicama, kao i koje su praznine i izazovi u pružanju podrške za socijalne radnike.

Solidarnost je jedan od temeljnih principa socijalnog rada, jer kroz njega ova profesija uključuje, osnažuje i daje glas grupama koje su marginalizovane ili društveno isključene (Flaker, 2012). U radu sa starijim osobama, socijalni rad polazi od principa da oni nisu samo pasivni primaoci podrške, već aktivni učesnici u oblikovanju kvaliteta sopstvenog i života svojih porodica (Mali, 2013). Ovaj princip je naročito važan u radu sa transnacionalnim porodicama u kojima su generacije fizički razdvojene, ali međusobno povezane kroz brigu, podršku i finansijsku odgovornost. Porodice koje ostaju u zemlji porekla treba posmatrati kao resurs, a ne samo kao teret za one koji odlaze.

Značaj međugeneracijske solidarnosti može se posmatrati kroz tri nivoa socijalnog rada: mikro, mezo i makro (Mali, 2009). Efektivan socijalni rad zahteva koordinisano delovanje na svim nivoima.

Na mikro nivou, socijalni rad se fokusira na jačanje odnosa unutar porodice i ovaj model je posebno važan kada su resursi na drugim nivoima u deficitu, što je čest slučaj u prisilnim migracijama. Starenje članova porodice, kao i trauma, tuga i separacija koje migracije donose, menjaju dinamiku porodičnih odnosa (Mali, 2013). Socijalni radnici mogu raditi na ublažavanju posledica usamljenosti, demencije, rešavanju porodičnih konflikata, posttraumatskog stresa, depresije i anksioznosti, osnažujući porodicu da prepozna sopstveni potencijal i razvije otpornost.

Na mezo nivou, cilj socijalnog rada je povezivanje porodica sa zajednicom i dostupnim resursima (Mali, 2008). Uloga socijalnih radnika u ovom kontekstu je da podstaknu solidarnost unutar zajednice i među generacijama – bilo kroz lokalne programe socijalne zaštite, dnevne centre, volonterske aktivnosti, programe nevladinih organizacija ili neformalne mreže podrške. U situacijama kada institucionalna podrška izostaje, upravo ove mreže postaju ključne za integraciju migranata i očuvanje osećaja pripadnosti.

Na makro nivou, socijalni rad doprinosi izradi i implementaciji politika, zakona i programa koji jačaju socijalnu sigurnost i međugeneracijsku solidarnost u zemljama porekla i destinacije (Mali, 2013). Ipak, bez aktivne podrške države i političke volje, delovanje socijalnih radnika na ovom nivou može biti ograničeno. Iako migranti značajno doprinose lokalnim ekonomijama, vlade često ne ulažu dovoljno u programe integracije (Al-Qdah & Lacroix, 2010), te je značajno mobilisati postojeća praktična znanja i resurse kako bi se prevazišli sistemski nedostaci.

U radu sa osobama u prisilnim migracijama iz pozicije socijalnog radnika mogu se izdvojiti tri osnovne grupe potreba: mentalno zdravlje, socioekonomske potrebe i pravne potrebe. Najčešći problemi u oblasti mentalnog zdravlja odnose se na traumu i gubitak (Delgado, Jones & Rohani, 2005). Gubitak može biti materijalan, odnosno dom i imovina, ali i kulturni, odnosno gubitak poznatih vrednosti i podrške zajednice i emocionalni, odnosno gubitak prijateljskih i porodičnih veza (Galambos, 2005). Međugeneracijska solidarnost često postaje mehanizam očuvanja kulturnog identiteta, ali se u procesu integracije migranti često moraju odreći bar jednog njegovog dela.

Drugi problemi u mentalnom zdravlju koji zahtevaju stručnu podršku su posttraumatski stresni poremećaj, depresija, anksiozni poremećaji, suicidalne misli, poremećaji koncentracije, poremećaji sna i osećaj odustajanja od borbe (Boisvert, 2006).

Svi ovi problemi mogu biti pogoršani usled psihološkog pritiska da se materijalno obezbede članovi porodice koji ostaju u zemlji porekla. Socijalni radnici imaju važnu ulogu u pružanju terapijske i savetodavne podrške migrantima, individualno, porodično ili grupno, uz korišćenje kognitivno-bihevioralnih intervencija i psihoedukacije (Boisvert, 2006). Neophodno je da se ove intervencije prilagode specifičnim migracionim iskustvima i kulturološkom kontekstu korisnika, kao i da se spreči retraumatizacija tokom imigracionih procedura (George, 2012).

Kada je reč o socioekonomskim potrebama, migranti se često suočavaju sa ograničenim pristupom zdravstvenoj zaštiti, socijalnim uslugama i tržištu rada zbog neregulisanog pravnog statusa (George, 2012). U takvim okolnostima, socijalni radnici u nevladinim organizacijama pružaju ključnu podršku jer kroz svoje programe pomažu u obezbeđivanju dokumenata, novčane pomoći, smeštaja, hrane, zdravstvenog osiguranja i radnih dozvola. Ovi socijalni radnici imaju ulogu i u procesu integracije kroz radionice jezika, preduzetničkih veština i finansijske pismenosti (Aysa-Lastra, 2011). Obrazovanje se pokazuje kao najvažniji zaštitni faktor za decu i mlade migrante, jer pruža osećaj kontinuiteta, pripadnosti i priliku za bolju budućnost (Lerner, 2012).

U osnovi mnogih drugih problema sa kojima se migranti suočavaju nalazi se njihov privremeni ili trajni pravni status, koji u velikoj meri određuje pristup uslugama, pravima i mogućnostima integracije. Status izbeglica najčešće imaju oni koji borave u prihvatnim centrima i apliciraju za međunarodnu zaštitu pre ulaska u zemlju destinacije, dok status tražilaca azila imaju oni koji, usled okolnosti prisilnih migracija, podnose zahtev za zaštitu tek nakon ulaska na teritoriju zemlje destinacije (McKay, Thomas & Kneebone, 2012).

Proces regulisanja pravnog statusa tražilaca azila često je dugotrajan, složen i psihološki iscrpljujući, što dodatno naglašava potrebu za kontinuiranom podrškom socijalnih radnika. Oni se nalaze u jedinstvenoj poziciji da migrantima pruže neophodne informacije, psihosocijalnu pomoć i zastupanje u kontaktu sa institucijama koje sprovode ove postupke.

Složenost postupka dodatno se povećava činjenicom da mnogi migranti prilikom dolaska nemaju lična dokumenta koja bi potvrdila njihov identitet, obrazovanje ili radno iskustvo, bilo zbog prinudnog bekstva, gubitka dokumenata tokom puta ili njihove konfiskacije. U nekim slučajevima, iz osećaja nužde i hitnosti, pojedinci koriste i lažna dokumenta kako bi prešli granice ili ostvarili osnovnu pravnu zaštitu (UNHCR, 2012).

Da bi stekli pravni status, izbeglice i tražioci azila moraju proći kroz procedure dokazivanja razloga zbog kojih su bili ugroženi i zbog kojih su napustili zemlju porekla. Ovi postupci zahtevaju detaljna svedočenja o traumatičnim događajima, što često dovodi do retraumatizacije, pogoršanja simptoma posttraumatskog stresnog poremećaja i drugih problema u mentalnom zdravlju. Proces je često otežan i nedostatkom fizičkih dokaza i relevantne dokumentacije, zbog čega mnogi slučajevi ostaju nerazrešeni ili se ne okončavaju pozitivnim ishodom (Diaconu, Racovita-Szilagyi i Bryan). Dugotrajno čekanje u neizvesnosti dodatno produbljuje osećaj nesigurnosti i nemoći, naročito kod mladih i porodica razdvojenih migracijom.

Pored institucionalnih prepreka, migranti se neretko suočavaju i sa diskriminacijom tokom procesa regulisanja statusa. Istraživanje sprovedeno u Jordanu pokazalo je da su visokokvalifikovani radnici imali znatno bolje šanse za dobivanje radnih viza u odnosu na niskokvalifikovane izbeglice (Al-Qdah & Lacroix, 2011). Ova praksa odražava širu strukturalnu nejednakost u tretmanu migranata i ukazuje na potrebu da se kroz profesionalni angažman socijalnih radnika ojača zastupanje prava izbeglica i tražilaca azila.

Podrška socijalnih radnika očuvanju međugeneracijske solidarnosti za porodice u migracijama može se odvijati na tri nivoa. Na mikro nivou od izazova za socijalne radnike možemo izdvojiti način funkcionisanja transnacionalne porodice, koji bi zahtevao prilagođavanje kroz, na primer, onlajn savetodavni rad sa svim članovima porodice. Na mezo nivou, odvija se podrška integraciji migranata u zajednicu od strane socijalnih radnika, što zahteva prilagođavanje, ali ne donosi značajne specifične izazove koji se odnose na ovaj tip porodice u migracijama. Na makro nivou, mogućnosti razvoja programa, politika i zakona i dalje su ograničene i u razvijenim društvima, uprkos činjenici da socijalni rad pruža specifične uvide u funkcionisanje ovih porodica.

Oblasti delovanja socijalnih radnika sa porodicama u migracijama koje smo obradili (mentalno zdravlje, socioekonomske potrebe i pravni status) donose sa sobom različite izazove. Rad na problemima u mentalnom zdravlju sa članovima ovih porodica zahteva posebna znanja i kulturnu kompetentnost socijalnih radnika. U pristupu zdravstvenoj zaštiti, socijalnoj pomoći i tržištu rada za migrante, socijalni radnici mogu naići na mnogobrojne probleme sa birokratskim procedurama, s obzirom na to da sistemski odgovor na ova pitanja često izostaje. Tokom podrške u regulaciji pravnog statusa, najznačajnija uloga i izazov za socijalne radnike su zaštita migranata bez dokumenata, kao i zaštita od retraumatizacije i diskriminacije tokom postupka dobivanja azila.

Zaključak

Međugeneracijska solidarnost u kontekstu prisilnih migracija je složen društveni proces uslovljen kulturnim normama, promenom porodične dinamike, finansijskim očekivanjima i rizikom od problema u mentalnom zdravlju kod članova porodice. Migraciona iskustva menjaju prirodu tradicionalnih porodičnih veza, stvarajući nove, transnacionalne obrasce solidarnosti. Ovaj proces je često zapostavljen u programima integracije u zemljama destinacije, a uz rizike koje smo u ovom radu istražili, potrebno je da mu socijalni radnici, kao stručnjaci u oblasti međugeneracijske solidarnosti, prisilnih migracija i savetodavnog rada sa porodicama, posvete posebnu pažnju.

Korišćenjem teorijske osnove u ovom radu možemo izdvojiti nekoliko konkretnih preporuka za unapređenje prakse socijalnog rada. Prva preporuka je unapređenje savetodavnog rada sa porodicama u migracijama kroz kulturno-ološki senzitivne i trauma-informisane intervencije, sa posebnom pažnjom na procese akulturacije i pojave ambivalentnih odnosa usled finansijskog aspekta solidarnosti. Drugi predlog za unapređenje prakse je kreiranje institucionalnog mehanizma kojim bi se omogućio kontinuirani kontakt između članova transnacionalnih porodica uz facilitaciju socijalnog radnika. Na ovaj način socijalni radnik može pružiti kontinuiranu podršku u očuvanju i razvoju porodičnih odnosa, utičući na smanjenje emocionalnih i finansijskih pritisaka na mlade.

Treći predlog za unapređenje prakse je posebna zaštita za decu i mlade iz transnacionalnih porodica u prisilnim migracijama, koja bi podrazumevala zaštitu od dečijeg rada i eksploatacije, zaštitu mentalnog i fizičkog zdravlja dece koja proživljavaju psihološke pritiske, kao i informisanost o dečijim pravima, mogućnostima i oblicima formalnog i neformalnog obrazovanja u zemljama destinacije.

S obzirom na to da pitanje međugeneracijske solidarnosti u prisilnim migracijama kao takvo nije prepoznato u postojećim javnim politikama i da za njega ne postoji sistemski odgovor, ovde možemo dati dve preporuke za njihovo unapređenje. Prvi predlog se odnosi na zagovaranje rešavanja ovog problema i potreba transnacionalnih porodica pred organima vlasti od strane socijalnih radnika. Na taj način bi se povećala vidljivost porodica, a kroz sistemske odgovore bi se mogao smanjiti pritisak međugeneracijske solidarnosti na mlađe generacije.

Drugi predlog jeste borba socijalnih radnika za učestvovanje u izradi programa, politika i zakona iz ove oblasti. Kao stručnjaci koji se bave inkluzijom i zaštitom mentalnog zdravlja, unapređenjem položaja ove grupe, kao i regulisanjem njihovog pravnog statusa i zadovoljavanjem njihovih osnovnih socioekonomskih potreba, znanje i iskustvo socijalnih radnika su od ključnog značaja za razvoj ovih politika.

Doprinos ovog rada je u rasvetljavanju ovog, do sada malo istraženog, problema kroz proučavanje veza i međusobnog uticaja prisilnih migracija, međugeneracijske solidarnosti i socijalnog rada. Potrebno je dalje istražiti ovo pitanje kroz teorijska i empirijska istraživanja dugoročnih posledica psihološkog i finansijskog pritiska na mlade u prisilnim migracijama, kao i načina na koji se ovi rizici mogu sprečiti.

Međugeneracijsku solidarnost u prisilnim migracijama ne treba posmatrati samo kao strategiju preživljavanja i porodično pitanje, već i kao resurs za razvoj prakse socijalnog rada i stvaranje solidarnijeg i inkluzivnijeg društva.

Literatura:

- o Akilova, M. (2017). Pathways to child work in Tajikistan: Narratives of child workers and their parents. *Central Asian Survey*, 36, 231–246.
- o Al-Qdah, T., Lacroix, M. (2011). Iraqi refugees in Jordan: Lessons for practice with refugees globally. *International Social Work*, 54(4), 521–534. Dostupno na: doi:10.1177/0020872810383449.
- o Albert, I., Abbey, E., & Valsiner, J. (2018). Looking at relations across generations: Ambivalence in context. In I. Albert, E. Abbey, & J. Valsiner (Eds.), *Cultural psychology of transgenerational family relations: Investigating ambivalences* (pp. 1–16). Information Age Publishing.
- o Aysa-Lastra, M. (2011). Integration of internally displaced persons in urban labour markets: A case study of the IDP population in Soacha, Colombia. *Journal of Refugee Studies*, 24(2), 277–303. Dostupno na: doi:10.1093/jrs/feq054.
- o Baykara-Krumme, H. (2008). *Immigrant Families in Germany: Intergenerational Solidarity in Later Life*. Berlin: Weißensee.
- o Baykara-Krumme, H., Fokkema, T. (2019). The impact of migration on intergenerational solidarity types. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 45(10):1707–1727. Dostupno na: <https://doi.org/10.1080/1369183X.2018.1485203>.
- o Bengtson, V. L., Biblarz, T., Clarke, E., Giarusso, R., Roberts, R., Richlin-Klonsky, J., & Silverstein, M. (2000). Intergenerational relationships and ageing: Families, cohorts, and social change. In J. M. Claire & R. M. Allman (Eds.), *The gerontological prism: Developing interdisciplinary bridges*. Baywood.
- o Boisvert, D. (2006). Healing the silent agonies of the earthquake. *Migration*, pp. 1–27
- o Bordone, V., de Valk, H. A. G. (2016). Intergenerational Support among Migrant Families in Europe. *European Journal of Ageing* 13 (3): 259–270.
- o Braam, D. (2019). *Child Labour in the Context of Migration*. Geneva: International Organisation for Migration.
- o Castles, S., de Haas, H., Miller, M. (2014). *The Age of Migration – International Population Movements in the Modern World* (5th ed.). New York: Palgrave Macmillan.

- o Delgado, M., Jones, K., & Rohani, M. (2005). *Social work practice with refugee and immigrant youth in the United States*. Boston: Pearson Education, Inc.
- o Diaconu, M., Racovita-Szilagyi, L., Bryan, B. A. (2016). The Social Worker's Role in the Context of Forced Migration: A Global Perspective, *Interdisciplinary Journal of Best Practices in Global Development*, 2 (2), Article 1. Dostupno na: <https://knowledge.e.southern.edu/ijbpgd/vol2/iss2/1>
- o Dowling, E. (2021). Caring in Times of a Global Pandemic: Introduction. *Historical Social Research/Historische Sozialforschung* 46(4), 7-30. Dostupno na: <https://doi.org/10.12759/hsr.46.2021.4.7-30>
- o Galambos, C. (2005). Natural disasters: Health and mental health considerations. *Health & Social Work*, 83-86.
- o George, M. (2012). Migration traumatic experiences and refugee distress: Implications for social work practice. *Clinical Social Work Journal*, 40(4), 429-437. Dostupno na: doi:10.1007/s10615-012-0397-y
- o Edmonds, E. & Thevenon, O. (2019). *Child Labour: Causes, Consequences and Policies to Tackle it*. Paris: OECD.
- o Flaker, V. (2012). *Direktno socialno delo*. Ljubljana: Založba
- o Foner, N. (1997). The Immigrant Family: Cultural Legacies and Cultural Change. *International Migration Review* 31 (4): 961-974.
- o Halfacree, K. H. (1995). Household migration and the structuration of patriarchy:evidencefromtheUSA.*Progress in Human Geography*19(2) ,159-182. Dostupno na: <https://doi.org/10.1177/030913259501900201>
- o Helliwell, J. F. & Putnam, R. D. (2005). The social context of well-being. In F. A. Huppert, N. Baylis & B. Keverne(Eds.), *The science of well-being* (pp. 435-459). Oxford University Press.
- o Krissman, F. (2005). Sin Coyote Ni Patrón: Why the “Migrant Network” Fails to Explain International Migration. *International Migration Review*, 39(1), 4-44.
- o Lerner, A. B. (2012). The educational resettlement of refugee children examining several theoretical approaches. *Multicultural Education*, 20(1), 9-14.
- o Lester, E. (2005). A place at the table: The role of NGOs in refugee protection: International advocacy and policy-making. *Refugee Survey Quarterly*, 24 (2), 125-142.

- o Lüscher, K., Hoff, A. (2013). Intergenerational ambivalence: Beyond solidarity and conflict. In: Albert I, Silves D (eds.). *Intergeneracional relations: European perspectives on family and society* (pp. 39–63). Policy Press.
- o Mali, J. (2008). *Od hiralnic do domov za stare ljudi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- o Mali, J. (2009). Medgeneracijska solidarnost vobstojećih oblikah skrbi za stare ljudi. U V.Tašner, V. Lesar, M. Antić Gaber, V. Hlebec & M. Pušnik (ur.), *Brez spopada: kultur, spolov, generacij* (str. 243-256). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- o Mali, J. (2013). *Socialno delo s starimi ljudmi kot specializacija stroke*. Socialno delo, 52(1), 57-67. Dostupno na: <http://www.fsd.uni-lj.si/sd/arhiv/2013031112554983>
- o Marković, A. (2023). *Rezilijentnost kod dece i mladih u prisilnim migracijama na Balkanskoj ruti* (Master teza). Univerzitet u Beogradu: Fakultet političkih nauka.
- o Marković, V. (2024). *Karakteristike dečijeg rada kod nepraćene i razdvojene dece u Srbiji* (Doktorska disertacija). Univerzitet u Beogradu: Fakultet političkih nauka.
- o Massey, D.S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A. & Taylor, J.E. (1998). *Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium*. Oxford: Clarendon Press.
- o Masten, A. S. (1994). Resilience in individual development: Successful adaptation despite risk and adversity. In M. C. Wang & E. W. Gordon (Eds.), *Educational resilience in inner-city America: Challenges and prospects*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- o McKay, F. H., Thomas, S. L., & Kneebone, S. (2012). 'It would be okay if they came through the proper channels': Community perceptions and attitudes toward asylum seekers in Australia. *Journal of Refugee Studies*, 25(1), 113-133. Dostupno na: doi:10.1093/jrs/fero10
- o Nauck, B. (2007). Immigrant Families in Germany. Family Change Between Situational Adaptation, Acculturation, Segregation and Remigration. *Zeitschrift für Familienforschung*, 19(1), 34–54.
- o Richter, K., Peter, L., Lehfeld, H., Zaske, H., Barar-Reissinger, S., Niklewski, G. (2018). Prevalence of psychiatric diagnoses in asylum seekers with follow up. *BMC Psychiatry*, 18, 206.

- o Santos, A. S., McGarrigle, J., Barros, C. (2024). Ambivalence and transnational intergenerational solidarity: the perspective of highly educated Portuguese women emigrant daughters. *Humanities and Social Sciences Communications*, 11, 240. Dostupno na: <https://doi.org/10.1057/s41599-024-02704-3>
- o United Nations. (1989). *Konvencija o pravima deteta*. Dostupno na: <http://www.unicef.org.uk/UNICEFs-Work/Our-mission/UN-Convention/1999>.
- o UNHCR. (2001). *Tumačenje člana 1. Konvencije o statusu izbeglice iz 1951*. Ženeva: Publikacije UNHCR
- o UNHCR. (2012). *The state of the world refugees: UNHCR Summary*. Dostupno na: <http://www.unhcr.org/4fc5ceca9.html>
- o UNHCR (2024). *Key facts and figures*. Dostupno na: <https://shorturl.at/lzkco>
- o van Gaalen, R.I., Dykstra, P.A. & Komter, A.E. (2010). Where is the exit? Intergenerational ambivalence and relationship quality in high contact ties. *Journal of Aging Studies* 24(2), 105–114. Dostupno na: <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2008.10.006>.
- o Yagmurlu, B., Sanson, A. (2009). Acculturation and parenting among Turkish mothers in Australia. *Journal of Cross-Cultural Psychology* 40(3), 361–380. Dostupno na: <https://doi.org/10.1177/0022022109332671>
- o Žegarac, N., Perišić, N., Burgund Isakov, A., Lončarević, K., Marković, V. (2021). *Zaštita dece u migracijama: Pristup zasnovan na pravima* (21-85). Beograd: Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka